

Кестеновите насаждения в България: опит, възможности, препоръки

В периода на 70-те и 80-те години на миналия век лесовъдската колегия провежда редица успешни залесявания с питомен кестен в опит да разнообрази състава на бъдещите гори. В резултат на това естественият ареал на вида експлозивно се разшири и днес – след повече от 50 г., имаме престарели естествени кестенови гори. Това са находищата на вида „Брежани“ в Пирин, Беласица и Славянка, както и голям брой почти едновъзрастни изкуствени насаждения, попадащи в трети клас на възраст – от 40 до над 60 г., разпръснати по цялата територия на България.

Всички досегашни проучвания сочат прогресираща деградация на вида, а в насажденията, попадащи в защитени природни територии, състоянието е още по-тревожно. Наблюдавайки кестеновите гори в страната, стигаме до извода, че насажденията съхнат и видът вече десетилетия е поставен в стресова ситуация.

За състоянието на кестеновите насаждения и проблемите им са проведените три национални съвещания – през 1976, 1982, 2002 г., и две регионални. През октомври 2002 г. на регионалното съвещание в Петрич са взети решения за спешни мерки за спиране на деградационните процеси в кестеновите екосистеми. Темата е и във фокуса на Международната конференция през 2005 г., проведена в Благоевград.

Кои са причините за лошото състояние на кестеновите насаждения в страната?

На първо място е негативното влияние на болестите и вредителите по кестена. Кестенът боледува от мастилена болест в корените, рак по кората, в ствола и клоните, мана по листата, кестенов хоботник по семената, плодод червей по плодовете и имел по стъблата. Не се провеждат лесовъдски мероприятия поради различни причини, но една от тях е, че някои колеги се страхуват да ги правят заради спецификата на вида. В резултат на това на редица места настъпват естествени сук-

сеционни процеси, водещи до замяна на кестена с по-сенкоиздръжливия бук. Естественото възобновяване в кестеновите гори е силно затруднено заради безразборното събиране на семената на вида. Голям е дялът на незаконно изсечените единични дървета. След такава сеч новопоявилите се издънки не се отглеждат и това води до захраствавяване.

Как да стопанисваме кестеновите гори?

За да изясним въпроса, трябва да знаем откъде сме тръгнали. Началото е в четирите естествени находища на вида у нас – две големи в Беласица и Берковица и две малки в Славянка и Брежани. От тези естествени гори е основният генетичен материал, с който се разширява ареалът на вида.

Както при планирането на всички залесявания, и при планирането на залесяването с кестен се определят целите, които ще бъдат постигнати с това мероприятие – дали приоритетно ще произвеждаме плодове, или ще създадем култури, които ще дават качествена строителна дървесина. През периода съществува показател „Залесяване на горскоплодни видове“ и се създават два вида горски култури:

– Залесяванията за приоритетно производство на дървесина се извършват в схема 2x1.5 м, като разстоянието между терасите е 2 м, а разстоянието между фиданките в редовете – 1.5 метра. Използвани са едногодишни семенични

фиданки.

– Залесяването за приоритетно производство на плодове се провежда по два начина – когато се използват семенични фиданки, схемата за засаждане е 2x2 м; при използването на облагородени фиданки схемата за засаждане е 3x3 или 4x4 метра. Правени са единични опити за залесяване при 2x5 м и 2x6 метра.

При създаването на смесените култури от кестен най-често е използван мозаечният начин – залесяване на отделни групи или смесване в редове, като се засаждат например 3 реда бял бор и един ред кестен и т.н.

Коя е капката катран в кацата с мед?

С голяма доза вероятност може да смятаме, че при залесяванията именно с облагородени фиданки е внесен и разширен ареалът на заболяването по кестена – ендотиевия рак. За подложки са използвани местни произходи от Беласица и Огражден, а резниците са вземани от маточника в разсадник „Иваник“ на ДГС – Петрич, от френските сортове „Марон дю вар“, „Буш руж“, също от българския сорт „Траянов 12“, както и от китайски, японски и американски и други произходи. Присаждано е на плодна пъпка, без да се извършва дезинфекция на инструментите, с които са правени отрезите, а това ускорява процеса на заразяване. Наличието в съседство на дъбови дървета е пред-

поставка за нападение от *Syn. Endothia parasitica* Murr.

До 1992 г. държавата отделя средства за отглеждане на горите, но квалифицирани, добре обучени горски работници се намират трудно. Въпреки това под непосредственото ръководство на обучени и мотивирани горски надзиратели процесът върви.

Защо настъпва неразбирателството между лесовъди и еколози?

Във всички създадени насаждения са изведени сечи за лесовъдските мероприятия „осветление“ и „прочистка“. С тези сечи се регулира съставът на насажденията и се създават растежни условия за укрепване на кестеновите фиданки. Тези отгледни мероприятия минават някак си незабелязано от еколозите. Когато обаче започват отгледните сечи, а при кестена те настъпват около 10 – 12-годишна възраст, при семенните насаждения на добрите бонитети и издънковите насаждения – около 8 – 10-ата година при сечите с материален добив, обществото започва да реагира.

Лесовъдите мълчат, а еколозите говорят. В резултат на това лесовъдската дейност в кестеновите гори спира. Този период в началото на 90-те години на миналия век е характерен с намаляване на финансирането на горската система. Еколозите успяват да постигнат своето, като налагат административна забрана на всякаква лесовъдска и човешка дейност, свързана с обикновения кестен. И така видът, който векове е съпътствал живота на човека, е обявен за „защитен“, с което се забранява събирането на семена и плодове, клонки за резници, производството на фиданки за залесяване, извеждането на отгледни мероприятия и възобновителните сечи. Това продължава до 1995 година. По настояване на местните лесовъди и след дълга кореспонденция с МОСВ забраната е свалена.

Сега, 25 години по-късно, екологичната общност променя своята позиция и записва в „Червената книга на Р. България“ следното: „Под влиянието главно на климатични фактори и при отсъствие на активна лесовъдска дейност кестеновите гори се превръщат в съобщества с преобладаване на бук (*Fagus sylvatica*) и обикновен габър (*Carpinus betulus*), което се дължи на навлизането на сенкоиздръжливи широколистни видове и развитие на деградационни процеси – суховършии, дефолиация, съхнене, развитие на полупаразити (*Loranthus europaeus*), болести (масово развитие на *Cryphonectria parasitica*, причинява-

ща рак по кестена, *Melanconis modonia*, причиняваща мастилената болест и др.). Тази тенденция е типична за съобществата, намиращи се извън екологичния оптимум на вида“.

И какво стана – тези, които въвеждат забраните относно кестена, обвиняват лесовъдите, че не провеждат „активна лесовъдска дейност“ в кестеновите гори? Не е професионално да обявяваш всички кестенови насаждения извън екологичния оптимум. Степента на застрашеност на видове (по „Червената книга на Р. България“) е формулирана така: „Застрашени (EN) – Endangered. Даден таксон принадлежи към тази категория, когато има много висок риск от измиране поради малки популации, фрагментирано разпространение, изолация и/или бързо намаляване (численост или площ на разпространение), отговарящи на критерии А – Е за тази категория според Международния съюз за защита на природата и природните ресурси (International Union for Conservation of Nature (IUCN)). Таксоните, отнесени към тази категория, е много вероятно да преминат към категорията критично застрашени, ако неблагоприятните фактори продължат да действат“.

Какво беше направено?

През 1995 г. съвместно с покойния вече проф. Васил Стипцов разработихме „Временни указания за стопанисване на кестеновите гори в Р. България“. С тях се сложи началото на регламентираното ползване на кестеновите гори. Резултатите от заложените пробни площи в Беласица с класически видове отгледни и възобновителни сечи показаха, че кестенът подлежи на лесовъдско насочване и култивиране. Тези временни указания бяха основата на раздела „Сечите в кестеновите гори“, публикуван в „Правилник за сечите в Република България“. На тази основа бяха предвидени лесовъдските мероприятия в кестеновия стопански клас на ДГС – Петрич, в клас Горскоплодни – в ДГС – Първомай, Катунци, Кресна, Струмани и другаде.

От 1998 г. Горското стопанство в Петрич регулярно води отгледни и възобновителни сечи в кестеновия стопански клас. В резултат са подмладени стотици декари престарели насаждения, част от които вече са източник на плодове и семена. След изсичането на една „баба“, както в Петрич наричат престарелите над 200-годишни дървета, от един дънер се появяват от 40 до 60 бр. пълни, коренови и стволни издънки, които с подходящи грижи се превръщат в устойчиви формации. Спазването

на специфичните за вида карантинни мерки и санитарният характер на сечите доведоха до намаляване на дела на дърветата, засегнати от ендотиевия рак.

В момента трябва да се обърне внимание на старата кестенова гора в землището на с. Брежани, защото ако не се подмлади по начина, който се прилага на територията на ДГС – Петрич, тя ще бъде загубена за идните поколения.

Какви лесовъдски системи да приложим, за да стопанисваме устойчиво кестеновите гори?

Поради спецификата на вида за кестенови се считат горите, в които участието на кестена в състава им е 30 и над 30 на сто. При стопанисване на кестеновите гори има редица особености, които трябва да имаме предвид: основната цел на стопанисването е запазването на вида; възобновителните сечи започват на 40-годишна възраст и имат една-единствена цел – създаване на условия за запазване и възобновяване на кестена; отгледните сечи в много от случаите се провеждат едновременно с възобновителните сечи; важно е да се има предвид склонността на вида към захраствяване.

Какви са препоръчителните неотложни мероприятия?

Необходимо е да се направи инвентаризация на кестеновите насаждения, които да се обособят в две групи. Първата – за приоритетно производство на дървесина, и втората – за приоритетно производство на плодове. Под инвентаризация разбирам да се опише накратко настоящото състояние на насажденията и да се набележат мероприятия за намаляване на щетите и за подобряване на функциите на кестеновите насаждения.

Много добре би било да се погледнат данните от водената книга на горските култури и да се види в коя категория са попадали тези залесявания, когато са създавани. В системата на горите ежедневно генерираме записи, които не можем да ползваме. Това е така, защото има механизъм за изготвяне на най-различни справки, но няма механизъм за архивирането им, което е много жалко.

В групата за приоритетно производство на дървесина трябва да се водят сечи за създаване на условия за натрупване на радиален прираст и производство на ценна фурнирна дървесина. Възобновителният период на добрите бонитети трябва да започне до към 35 – 45-годишна възраст на дървостоя и да завърши на 60 – 70 години.

В групата за приоритетно производ-

ство на плодове да се провеждат сечи, чиято цел е оформяне на добре развита, симетрична и осветена корона на оставащите дървета, равномерно разпределени на терена. Не търпи отлагане и извеждането на специфични за вида принудителни санитарни сечи при спазване на специфичните за вида карантинни условия, които да гарантират неразпространението на рака по кестена.

В престарелите гори трябва да се пристъпи към подмладяването им чрез изсичането на малки възобновителни участъци с цел смесено семенно-издънково възобновяване. Възобновителната сеч се извежда след узряването на плодовете – декември и януари, като в същата година не се събират плодове от възобновителните участъци. Кестенът е вид с изключително силна издънкова производителност, което е причината да имаме смесено възобновяване.

Във възобновените участъци още на следващата година е необходимо да се пристъпи към премахване на излишните издънки и към подрязване на страничните клонове, за да се избегне захраствяване. Там, където площите са отглеждани по този начин, кестеновите дървета започват да оформят прави стъбла, а растежът им по височина достига над един метър за вегетационен сезон.

Площите за залесяване трябва да се определят само там, където има възможност за механизирани обработки на почвата и има налична система, позволяваща поне еднократно напояване през вегетационния период. Във всички случаи културите от питомен кестен трябва да се създават на дълбоки, рохки и плодородни почви.

Как да стопанисваме изкуствено създадените насаждения?

Както споменах, първо е нужно да се изготви лесовъдска оценка на насажденията. Такива, създадени на добри бонитети, с добре развита корона и добри вкусови качества, трябва да се отнесат в групата за преобладаващо производство на плодове. Всички останали ще бъдат за запазване на вида, поддържане на биоразнообразието и производство на дървесината. На редица места създадените през 80-те години на миналия век насаждения не са отглеждани вече десетилетия. Над 90 % от тях са нападнати от ендотиевия рак. Тези гори трябва да се отгледат по низовия метод, като пълнотата да се свали до 0.7. Здравословното състояние на насажденията е факторът, който е определящ при избора какво да се премахне и какво да

остане. Например при създадените смесени насаждения при схема 4 реда бял бор и ред кестен ще се премахне по един ред от двете страни на кестена.

Какви са грижите след залесяване или след извеждане на възобновителна сеч?

Видът силно захраствява, поради което е необходимо да се подрязва на следващата година. Остава се централният леторасъл, а всички странични клонове на височина 1/3 от стъблото се премахват. Извършва се по възможност, докато фиданките са малки и раните, които се образуват след изсичането, са незначителни и вероятността да се заразят от спорите на ендотиевия рак е по-малка. Работи се с овощарски ножици, които се дезинфекцират с 80 % спиртен разтвор. След гола сеч на малки площи се появяват много издънки на един пън. През първата година се оставят от 3 до 5 издънки. Изсичат се с предимство нападнати от рака издънки.

Склопяването на младите насаждения при кестена става при възраст от 6 до 8 години. В тази възраст незабавно трябва да се започне с прореждане. Пълнотата се поддържа в порядъка на 0.8 – 0.9. Селекцията се извършва по здравословно състояние и общото функционално състояние на отделното дърво. Много бързо отгледаните насаждения достигат пълнота 1.0 още след втората си година. Видът предполага честа лесовъдска намеса. Въпреки че кестенът е светлолюбив вид, трябва да го поддържа при висока гъстота, тъй като при изреждането се появяват много водни леторасли.

При маркиране на дърветата за сеч да се спазва правилото да се отбелязват болни, ожулени, с кривостъблени форми дървета, както и изостанали от общия растеж на насаждението екземпляри. Методът на сечта е подчертано низов, като се изваждат подтиснатите дървета. Интензивността е слаба, за да се избегне появата на странични леторасли. Стремешът е удължаване на стъблата за получаване на чиста стъблена секция до 5 – 6 м височина. Най-често стъблата са високи и сравнително тънки за тази възраст и нямат необходимата механична устойчивост. Освен това реагират много бързо на най-незначителното увеличаване на количеството светлина чрез появата на странични „водни“ леторасли. По тази причина пълнотата на насаждението не трябва да се намалява под 0.7. Повтаря се през 2 – 3 години, докато се достигне желаният от нас доминиращ диаметър на гръдна височина

над 30 сантиметра.

Въпросът за регулиране на състава в млада възраст е изключително важен. Всяко недоглеждане в това отношение ще се отрази в бъдещото стопанисване на кестена. С решаването на този проблем при извеждане на възобновителните сечи шансовете на естественото възобновяване са изключително високи.

След като кестеновите насаждения спрат да нарастват интензивно по височина, лесовъдските мероприятия трябва да се насочат към извеждане на сечи, целящи поддържане на оптимални корони и пълнота, не по-ниска от 0.7 през целия период до настъпване на възобновителните сечи.

При достигане на 20 – 25 години насаждението трябва да се подготви за това какви цели сме си поставили за него.

– Насаждения за приоритетно производство на дървесина: кулминацията на прираста по височина настъпва на 30 години. Това е показател, който ни дава основание да започнем с пробири или сечи за растежен простор. Те ще продължат докъм 40-годишна възраст, когато ще започнем възобновителна сеч с цел да приключим на турнус 60 – 70 години. И тук, както при прореждането, се премахват освен заразени дървета и такива с лоши стъблени характеристики и ако трябва, регулираме състава. Както споменах по-горе, целта е запазване на вида. В тази група се заделят насаждения, в които могат да се оставят в зряла възраст 20 – 30 броя висококачествени дървета на хектар. Тези дървета трябва да имат подчертана правостъбленост с цел добив на едроразмерна фурнирна дървесина. Това са дървета с оценка по Шеделин 111 или 112. Пълнотата на насажденията не бива да се намалява под 0.7.

– В групата за приоритетно производство на висококачествени плодове ще се заделят от два вида насаждения. Първият вид са тези, които по една или друга причина имат пълнота под 0.7. Другата група е от насаждения с добър сортов състав. Това са култури, създавани с определен произход, най-често японски и китайски произходи. Добрите вкусови качества на плодовете са приоритет при вземане на решенията. Тъй като една значителна част от кестеновите гори са със смесен състав, чрез подходящо регулиране на състава даже и на по-голяма възраст 50 – 60 години от тях могат да се създадат такива градини за плодове. Те се поддържат при пълнота от 0.5 – 0.6, която ще позволи да се формират правилни корони с

Списание „Лесовъдец“ – прегвестник на лесовъдските издания

достатъчен потенциал за залагане на плодни пъпки, което от своя страна ще гарантира добрата плодова реколта. От съществена важност за лесното събиране на плодовете е градините да се поддържат чисти от храстова и тревна растителност в площта под дърветата.

Възобновяването в културите започва твърде рано. Дори на 44-годишна възраст се наблюдава достатъчен по брой и с добро качество надежден подраст. Даже при слабо просветляване на склопа на насаждението в състава на подраста се настаняват сенкоиздръжливи дървесни видове, които след време извършват сукцесия на кестена.

Зрели кестенови гори има в Беласица, Славянка и отчасти в находището в с. Брежани. Това са предимно смесени гори с участие най-вече на бук. В миналото местното население е изсичало бука за дърва и е оставяло кестеновите дървета. Сега имаме гора от престарели кестенови дървета над 150 – 200 години, разпръснати по цялата площ, и бук с висока пълнота на възраст 60 – 80 години. Френските лесовъди наричат такава гора високостъблена над нискостъблена. В такива насаждения работим, като извеждаме двуфазна гола сеч на малки площи:

– **първа фаза:** отсичат се другите дървесни видове – споменатата по-горе нискостъблена гора;

– **втора фаза:** изсичат се кестеновите дървета. Най-подходящо е тази фаза да се проведе 3 години след извеждане на първата фаза.

При така формиралите се насаждения с кестенови дървета на висока възраст около 150 – 160 г. и плътен склоп от бук на възраст от 30 до 50 г. най-подходяща вид възобновителна сеч е „условно гола сеч на малки площи“. Използваме думата „условно“, защото сечта се извежда на два пъти. В първия етап се изсичат буквите дървета (и останалите дървесни видове без кестена). Оптималната площ, на която трябва да се извършва тази сеч в планината Беласица, е от 5 до 15 декара. Най-подходящият месец за започване на сечта е май. Изсичането на дърветата трябва да приключи до началото на август, когато се залагат плодните пъпки. Когато няма плодоносене, се изчаква 3 години. Сечта на кестена се извършва от средата на ноември, когато семената са вече узрели.

Кестеновите гори се нуждаят от грижи и лесовъдите, които ги стопанисват, уверено трябва да насочат усилията си за запазването и обогатяването им.

Д-р инж. Светозар МИХАЙЛОВ

Сред именитите годишници, които лесовъдската колегия ще отбележи през тази година – 145 г. от организирането на горската служба, 115 г. от основаването на Съюза на лесовъдите в България, с ярък пламък гори и 125-годишнината от създаването на горския периодичен печат. Гордостта на списание „Гора“ е, че продължава да носи високо запаления от предците ни в края на XIX век факел на печатното горско слово и не позволява той да изгасне.

Бурен е обществено-политическият живот на България в края на XIX век. Той много наподобява днешните реалности. С развитието на многопартийната система 5 – 6 партии започват редовно да влизат в Народното събрание, но водачите им нямат желание за коалиционно управление. Княз Фердинанд установява т.нар. личен режим, за който е характерен силовият едноличен начин на управление.

В тези години в горското стопанство на страната действа вече трети Закон за горите – от 1897 г., централното горско управление се нарича Отделението за горите, лова и риболова и е към Министерството на търговията и земеделието. Продължават да излизат немалко книги по лесовъдство, но не съществува периодично горско издание. Редът му идва, когато през 1897 г. се учредява Българското горско дружество, което през 1899 г. решава да издава свой печатен орган. Така през септември същата година излиза първият брой на списание „Лесовъдец“, чийто главен редактор е Петър Беров (1867 – 1917). Бесарабски българин, той идва в България по покана на правителството на Стамболов, движен от патриотични чувства към българската държава, която има нужда от специалисти. Завършил е Земеделската и горска академия в Москва със специалност „агроном-лесовъд“. Участва в живота на лесовъдското съсловие у нас и е един от сподвижниците на създаването на Българското горско дружество.

Списанието се отпечатва в Придворната печатница на братя Прошекови и от него до март 1900 г. излизат 7 книжки. Главната причина за спирането му е най-вече прекратяването на дейността на Българското горско дружество.

В предговора на първия брой на „Лесовъдец“, чийто автор е Петър Беров, са

Първи брой на списание „Лесовъдец“

посочени целите на лесовъдското издание, като сред тях главната е „да сглоби и обедини разнебитената сега деятелност на служащите по горското ведомство, да ги направи солидарни в разбирането на главните цели, към които се стреми горското дело в странство и у нас, и в избирането на мерки за постигането им“.

Още тогава списанието поставя темата за отношението на обществото към горите, която Петър Беров нарича „още по-тежка цел“, като пише: „Лесовъдец“ ще се стреми да запознае българското общество с разнообразното и толкова съществено значение на горите въобще в живота на народите, та дано чрез това да му вдъхне по-голямо съчувствие, по-съзнателно отношение към отечествените гори и из между членовете на българското общество“.

В седемте броя на изданието наред с опознавателните и чисто лесовъдските статии за горите и горското стопанство се открояват злободневните материали със заглавията „Защо се губят горските дела пред съдилищата“, „Вмешателство на държавата в експлоатацията на частните гори“, „По горските пожари в Татар-Пазарджишкия окръг“ и други. Теми на редакционните материали са и коментарите по законите, особено по измененията в Закона за горите.

В последната книжка на сп. „Лесовъдец“ Петър Беров пише статията „Отворено писмо“. Разсъждавайки за страха, апатията и липсата на смелост в лесовъдското съсловие и призовавайки го да бъде активно, с импулс към борба „словом и делом“, Беров намира поведението му за несъвместимо с гордата професия на лесовъда.

Светлана БЪНЗАРОВА